OUDE, WEST-BRABANTSE FAMILIES

EEN der vele onderdelen van de heemkunde is de genealogie, ook genoemd geslachts- of familiekunde.
Wanneer men deze wetenschap beoefent, gaat het niet alleen om het uitzoeken en samenstellen van stambomen - overigens een zeer interessant werk - maar we moeten verband zoeken tussen familiekunde en de sociale- en culturele stromingen, die zich in de samenleving hebben voorgedaan en nog voordoen.
Honderden van onze dorpsbewoners worden door de stad aangetrokken en opgeslorpt en velen worden ontworteld uit de vruchtbare bodem van het vredige landleven, losgerukt uit veredelende voorvaderlijke zeden en behoedende familietradities. Het gevoel voor deze tradities stompt meer en meer af. Al is de moderne tijd niet meer tegen te houden en al mogen wij de klok niet meer terug zetten, toch moeten diegenen, die daar gelegenheid voor hebben het als hun plicht beschouwen de moderne, jonge mens van vandaag het voorgeslacht weer te laten ontdekken, waarderen en hoogschatten.
Het is opmerkelijk dat in de letterkunde de strijd om het behoud van een geslacht of van zijn roem, de eerbied voor de familietraditie, de gehechtheid aan de voorvaderlijke familiale zeden, steeds geliefkoosde thema's geweest zijn en nog zijn. Denken we aan Gulbransen's geschiedenis van het geslacht Björndal, Kristin Lavransdochter van Sigrid Undset, de talloze familieromans van ons eigen land, waarin niet alleen adellijke geslachten voorkomen, maar die meer nog het boeren- en arbeidersleven tot onderwerp hebben.
In het heem, dat de oudheidkundige kring: „De Ghulden Roos", bestrijkt en reeds in het eerste jaarboek door dr. A. Weynen omschreven is, hebben duizenden families geleefd, waaraan geen enkele herinnering meer verbonden is. Alleen van sommige families, die boven het gemiddelde van de gewone man uitstaken, zijn nog wat gegevens bewaard en deze stellen ons in staat, hun levens aan onze ogen te laten voorbijtrekken. Zij verhalen ons van strijd en lijden, van liefde en geluk, van vóór- en tegenspoed, zoals die zich steeds in elk mensenleven afwisselen.

— — —

Wanneer ik mij, in de aanvang van dit artikel, mag beperken tot de

DE POTTERE

PROOST

gemeente Oud- en Nieuw-Gastel, dan komt allereerst voor onze geest de adellijke familie de Pottere, die hier enkele eeuwen heeft gewoond en waarvan nog enige verre afstammelingen leven.
De familie de Pottere heeft gewoond op het slotje Grimhuizen, waar niets meer van bestaat en dat gelegen was, waar nu de hoeve ligt van de heer J. Vervoort-van Eekelen.
Er bestaat van deze familie een geslachtsboek, dat geschreven is door kanunnik Jan-Baptist de Pottere (geboren in 1626) en destijds (in 1930) toebehoorde aan Mej. Elisabeth Bruyninkx, die in het Sint-Catharinagesticht te Bergen op Zoom woonde.
Behalve twee eensluidende geslachtsboeken heeft genoemde kanunnik nog een aantal andere geschriften samengesteld over diverse onderwerpen, die hem blijkbaar interesseerden.
Zo vonden wij in de inventaris van Mej. Bruyninkx:

— een uitlegging van den pater noster en het ave maria met enige latijnse gebeden;

— enige aantekeningen over het leven van de H. Gertrudis van Nijvel, patrones van Bergen op Zoom, waarin de bekende passage voorkomt: „dat men in Oud-Gastel elk jaar een processie hield ter ere van deze heilige en dat de priesters daarbij stokjes droegen, waarmede zij op de slootkanten sloegen tot afwering van ratten en muizen", en hij voegt hierbij dat hij in zijn ouderlijk huis nooit ratten heeft gezien....

— verder een korte beschrijving van de stad Delft, waarin enkele merkwaardige en belangrijke passages voorkomen over de marteldood van Cornelis Musius en de martelaren van Goscum, benevens over de terechtstelling van de moordenaar van Willem van Oranje, Balthazar Gerards en een oordeel over Willem van Oranje, Lumey enz.

— nog een geschriftje in het Latijn over een H. Joannes van Oostenrijk, en in het Nederlands:

— den oploop tot Brussel, vergezeld van een aantal waarschuwingen voor zijn talrijke neven en nichten over „vrijders en vrijdsters" opgesmukt met een menigte spreuken uit de H. Schrift.

Jan-Baptist de Pottere was zeker geen groot schrijver, hij had er alleen maar aardigheid in allerlei dingen op te tekenen, maar wij zijn hem daar toch dankbaar voor, met name voor zijn geslachtsboek. Dit boek bestrijkt een periode van 150 jaar en geeft ons enige bizonderheden over Franciscus de Pottere 1486-1597; Lodewijk de Pottere 1523-1608 en François de Pottere 1564-1639, respectievelijk overgrootvader, grootvader en vader van de schrijver.
Na de dood van de kanunnik is het boek bijgewerkt door diverse familieleden, later, in de 19de eeuw door de Gastelse kapelaan Hugo Roovers. Wij zelf hebben het ontbrekende kunnen aanvullen.[1]
Ook zijn er enkele wapens in getekend.
Laten we met bedoeld handschrift nader kennis maken.

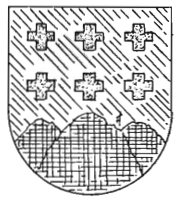
— — —

De schrijver begint met boven het eerste kapittel het plechtige opschrift te plaatsen: „Van de stad Bergen op Zoom, geboorteplaats van mijn voortreffelijke, zeer geroemde en lofwaardige voorouders met name de Pottere en van wat landsvolk zij gebouwd is."

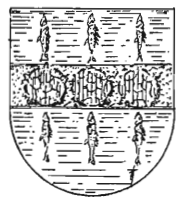
OTGENS

VAN DEN ZANDE

DE POTTERE

In 1293 is een Jonkheer Jan de Pottere te B. o. Z. geboren „wiens adeldom afkomstig was van een zijner voorvaderen n.l. Herman de Pottere, die in 1093 door Godfried van Bouillon in den adelstand werd verheven".
In dit eerste hoofdstuk worden dan nog een tiental andere leden van de familie genoemd, die allen geleefd hebben vóór 1500 en voorkwamen als schepenen van Bergen op Zoom, inners der belastingen en rentmeesters, ambtenaren dus van de stad.
Begrijpelijkerwijze was de 17de eeuwse schrijver het best op de hoogte met het leven van zijn onmiddellijke voorgangers; hij heeft daar althans enkele herinneringen aan, al is het niet veel wat hij ons te vertellen heeft. Bovendien moeten er vele familiepapieren vernield zijn bij een brand in de Fijnaart, waar de de Pottere's een huis hadden. Franciscus de Pottere werd in 1486 te Bergen op Zoom geboren en stierf er in 1579, na er 93 jaar geleefd te hebben.
Hij heeft dus de grote dagen van de heren van Glymes gekend, ons door archivaris Slootmans beschreven in zijn boek: „Jan metten lippen". Deze was heer van B. o. Z. toen Franciscus geboren werd, opgevolgd door Jan III, de eerste markies Antonius en Jan IV.
Hij heeft nog volop de pracht en de weelde gekend, die deze kleine koningen ten toon spreidden, hun plechtige inhuldigingen gezien evenals de bezoeken van Karel V en Philips II, de bloei en achteruitgang van stad en markiezaat en ten slotte - twee jaar voor zijn dood - de inneming der stad door de Hollandse troepen in 1577.
De kanunnik vertelt van hem dat hij een zeer eerlijk, prijzenswaardig en achtbaar man was, een voorstander der burgerlijke rechten en vrijheden, een helper der verdrukte weduwen, wezen en armen, welke laatsten zijn bizondere vrienden waren. Verder noemt de schrijver hem mededogend, charitatief of liefderijk, liberaal of vrijheidslievend, geaffectioneerd of medelevend, tractabel of handelbaar en cordiaal of

Foto van een houten doos, onlangs aangekocht voor het gemeente-museum te Bergen op Zoom. De doos is met zwart leer overtrokken. Door het verdwenen zilveren beslag is de deksel in vier kwartieren verdeeld, waarin achtereenvolgens de wapens van *Bergen op Zoom, Glymes* en van een onbekende stad of heerlijkheid zijn geperst. In het vierde kwart staat de spreuk WAN GOD WILT met een bril en het jaartal 1546.
Wapenspreuk met beeld zijn afkomstig van Cornelis van Glymes, heer van Zevenbergen, een der zonen van Jan metten lippen.
Het onbekende wapen is een kruis op een veld. Kleuren zijn niet vast te stellen. Het kan daarom slaan op Heiloo, Amersfoort, Lienden (G), Zoelen (G), Zwolle en Aalst. Niet op Oosthuizen, welke heerlijkheid Cornelis bezat en ook niet op Zevenbergen, dat drie schuinkruisen in zijn wapen voert. Mogelijk houdt het wapen verband met de banier van St. Joris. De oudste zoon van Cornelis genoemd Maximiliaan van Z. overleed in 1545. Daardoor trad diens jongere broer Cornelis van Zevenbergen, van 1538 tot 1544 prins-bisschop van Luik, in de rechten van Maximiliaan. Cornelis, die nooit een hogere wijding had ontvangen, had in 1544 zijn taak als bestuurder van het prins-bisdom Luik neergelegd. Hij heeft stellig de wapenspreuk en het beeld overgenomen en deze tot zijn dood in 1560 gevoerd.
De doos heeft waarschijnlijk gediend als etui voor een geschenk in 1546. Misschien bij de inhuldiging te Zevenbergen? Noch in de Bergse stadsrekeningen, noch in die van de domeinen van het Markiezaat vond ik er iets over.
Het stuk blijft er niettemin zeer merkwaardig om.

K. Slootmans.

hartelijk.... Een hele reeks deugden schijnt deze man bezeten te hebben, al hebben we de indruk dat de adjectieven van deze schrijver met een korreltje zout genomen moeten worden. Onder al deze deugden neemt echter de naastenliefde een bizondere plaats in: onder zijn tafel mocht de minste zijn voeten steken, de slotblazers niet uitgesloten, staat er bij.

Wat zijn ambten betreft, hij komt voor als schepene, inner der belastingen en rentmeester.

De, in die tijd, voorname stad Bergen op Zoom werd geregeerd door een drossaard als vertegenwoordiger van de markies, twee burgemeesters en acht schepenen; bovendien was er een pensionaris, een secretaris en een griffier.

Van ouds werden jaarlijks op Sinte-Geertrui (17 maart) de twee burgemeesters en de acht schepenen gekozen en wel uit de twintig „raads luyden" der stad. Een der burgemeesters werd „burgemeester buiten de Bancke" genoemd en bekleedde de eerste plaats na de drossaard. De andere was de burgemeester „binnen de Bancke" en stond aan het hoofd van de schepenen of rechters.

Nadat nu Franciscus de Pottere in 1536, 1539, 1540, 1541, 1542 en '43 schepene was geweest, komt hij in 1546 voor als burgemeester binnen de Bancke, dus als hoofd van de schepenbank.

Er waren in de stad ook twee rentmeesters; zij werden jaarlijks daags na Sint-Geertrui door de schepenen, op aanbeveling van markies of drossaard, gekozen. Zij beheerden de financiën en waren belast met het onderhoud van straten en openbare gebouwen.

Ook als zodanig komt deze de Pottere voor.

Hij moet ook een goede vriend geweest zijn van de markiezen, die hem vaak meenamen naar het kasteel van Wouw, waar zij 's zomers resideerden. De schrijver vertelt dat daar niet alleen gevist en gejaagd werd, maar ook beraadslaagd over allerlei gewichtige zaken het markiezaat betreffende en „waarbij de raad van mijn oud-grootvader niet in de wind werd geslagen". Zelfs vindt hij het nodig op te tekenen, dat, toen de heren eens op jacht waren, de markies de zakdoek leende van Franciscus en noemt dit „de grootste familiariteit, ooit in onze familie voorgekomen." Veel schijnt deze de Pottere gedaan te hebben voor de Bergenaren tijdens de Spaanse bezetting van 1576-1577.

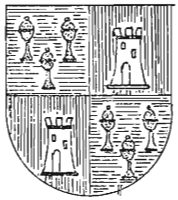
„De Spaanse soldaten - aldus het geslachtsboek - kwelden de burgers en veroorzaakten hun veel last".

Franciscus de Pottere was gehuwd met een adellijke Schotse dame, Eli-

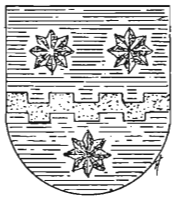
DE WESEMALE

VAN CORTBEMDE

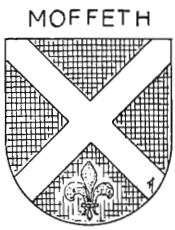

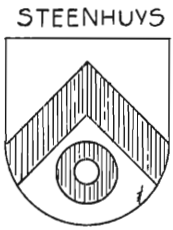
PROOST

sabeth Moffeth geheten, hetgeen ons niet verwondert als we bedenken dat in die tijden de handelsrelaties tussen de koopstad Bergen op Zoom en de landen overzee veelvuldig waren.
Reeds in die tijd moet de familie een buitengewone hoogachting gehad hebben voor de orde der paters Franciscanen, een kenmerk dat ook bij de volgende geslachten en in nog veel sterker mate, voorkomt.
Hij werd ook in de Minderbroederskerk begraven in 1579, juist een jaar voor dat deze gruwelijk verwoest werd.
Uit zijn huwelijk met Elisabeth Moffeth is in 1523 de stamhouder Lodewijk de Pottere te B. o. Z. geboren.
Of deze - gelijk zijn vader - aldaar enig openbaar ambt bekleed heeft, is ons niet bekend. Hij bleef trouwens niet in de stad; hij werd door de markies aangesteld tot dijkgraaf van de Fijnaart; tevens heet hij ‚stadhouder van de koning", het woord stadhouder hier te nemen als plaatsvervanger en niet in de zin zoals wij dat kennen bij figuren als Oranje, Egmond e.d.
Onmiddellijk na de mededeling dat zijn grootvader Lodewijk stadhouder en dijkgraaf was, verhaalt de schrijver een voorval, dat na zoveel jaren nog in de familie voortleefde. Er staat: „Hij was een eerlijk, deugdzaam en geroemd man en had een dappere, manhaftige ingeboren aard, die een graaf van Holland eens stoutmoedig antwoordde (op diens vraag een dijk door te steken) dat hij geen landverrader was en daardoor bij die graaf in ongenade viel". Dit schijnbaar onbeduidend voorval past toch in het kader van de tijd, want een kenmerk van de adellijke families, die wij in onze omgeving ontmoeten, is hun trouw aan kerk en koning, in tegensteling met zoveel lieden van de hoge en lage adel dier dagen.
In Lodewijk begroeten wij de eerste Gastelse de Pottere. In 1574 kocht hij n.l. van zijn schoonvader François van den Zande, die hier schout was, het slotje Grimhuizen.

Lodewijk was gehuwd met Elisabeth van den Zande; zij betrokken na de dood van vader van den Zande, die als derde dijkgraaf van Heer-Jansland en schout van Gastel voorkomt, Grimhuizen, alwaar het geslacht de Pottere tot 1752 gewoond heeft.
In Gastel zelf heeft Lodewijk geen ambten bekleed; het was een zeer bewogen tijd, waarin hij leefde n.l. de tijd van de tachtigjarige oorlog, waarbij West-Brabant enorm te lijden had.
De kans om de traditionele deugd van naastenliefde te beoefenen, kreeg hij dan ook volop. De kleinzoon-schrijver vermeldt b.v. „Als er verlopen mensen waren, die aan de dijken lagen, bijna van honger omkomende, deed hij wat in zijn vermogen lag, deze te helpen, bizonder de mannen van Gastel". Op 85-jarige leeftijd overleed Lodewijk in 1608 en werd in de kerk van Gastel begraven, in de kelder van zijn schoonvader François van den Zande.
De derde persoon over wie bovengenoemd geslachtsboek ons enige mededelingen doet is de zoon van Lodewijk, François de Pottere, de vader van de schrijver. In 1564 werd hij te Bergen op Zoom geboren, hij heeft zijn grootvader Franciscus dus nog gekend en kon derhalve diens levensbizonderheden aan zijn kinderen mededelen.
Over hem wordt gezegd: Mijn vader was een zeer deugdzaam, eerlijk en verstandig man. Hij was een helper der weduwen en wezen, een waardig opvolger van zijn voorzaten. Zijn schuur was een hospitaal en een bedelaarshuis, die daar hun ontbijt en hun avondmaal gebruikten.
Aan de zieken werd gesmeerd en geroosterd brood opgediend. De arbeiders, die bij hem in dienst waren, konden ten alle tijden hun loon ontvangen en behoefden niet te wachten tot 's zaterdags....
Hij was - evenals zijn grootvader, een bizondere vriend en hoog vereerder van de orde der Minderbroeders of Franciscanen. Steeds logeerden er in zijn huis. „Zittende onder de linde, wachte hij hen op met grote devotie".
Van 1606 tot 1639 was François de Pottere penningmeester van Heer-Jansland; in laatstgenoemd jaar stierf hij op 75 jarige leeftijd. Op zijn begrafenis waren de armen in zo grote getale tegenwoordig, dat onder de gebruikelijke uitdeling van spijs en drank, de voorsten zich met een houweel in de hand een weg moesten banen om er door te komen....
Ook hij werd begraven in de voormelde kelder van François van den Zande. Over zijn huwelijk en nageslacht zullen wij verder spreken. In bovenstaande hebben we de gegevens van kanunnik Jan-Baptist de Pottere, zoals hij die neergeschreven heeft in het door hem gemaakte

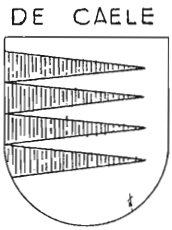
Geslachtsboek, weergegeven. Deze feiten zeggen ons weinig. Het zijn geen wereldschokkende gebeurtenissen, die de schrijver ons te vertellen heeft. Wanneer wij ze echter zien in het licht van de tijd, waarin zij voorvielen en wanneer we ze plaatsen in het raam van de grote gebeurtenissen van die dagen, krijgen zij - hoe schaars ze ook zijn - meer historische waarde.

In 1577 toch ging de hoofdstad van het markiezaat, dus onze hoofdstad, waar we toen net zoveel mee te maken hadden als nu met den Haag, dat in die dagen o zo ver van ons af lag - over van de Spaanse naar de Staatse zijde. En in dat jaar leefden de drie hier genoemde de Pottere's. Franciscus was 91, Lodewijk 54 en François 13 jaar.

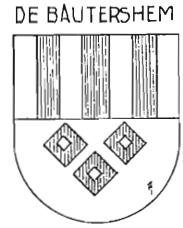
Wij spraken van Spaanse troepen, van het kasteel van Wouw, van paters Franciscanen, van weigering aan een Hollandse graaf. Als wij onze schijnwerper richten op het laatste kwart der 16e eeuw, dan zien wij dat de grote oorlogsgebeurtenissen aan het markiezaat niet voorbij gaan. We zien b.v. dat de gemeente Gastel (en elders zal het niet anders gegaan zijn) herhaalde malen door militairen is uitgeplunderd en gebrandschat; dat de bewoners bijna allen op de vlucht zijn, dat een groot, nieuw gedeelte van onze gemeente (de polder Heer-Jansland) totaal verwoest werd doordat de dijken doorgestoken werden, de R.K. Pastorie eenzelfde lot onderging, de kerk beschadigd, de geestelijkheid verjaagd en vervolgd werd.

Wanneer wij dan de slotzin lezen van meergenoemd geslachtsboek, die als volgt luidt: „de nakomelingschap zij er op gewezen dat mijne voorvaderen, allen te samen, godsdienstige, christelijke, apostolische, roomse mannen zijn geweest en dat zij ook allen in het Rooms geloof gestorven zijn", dan geloven wij dat dergelijke families in die troebele tijden toch heel wat meer betekend hebben, dan men oppervlakkig wel zou denken. Door de vele publicaties der laatste jaren weten we allen nu wel hoe we over de tachtigjarige oorlog te denken hebben. De revolutiepartij,

die enkele jaren na de inneming van den Briel, bijna heel Noord-Nederland beheerste en overal de uitoefening van de katholieke godsdienst verbood, maakte zich in 1577 meester van de voorname West-Brabantse bolwerken Bergen op Zoom en Breda. Stad en markiezaat bleven tot het einde van de oorlog, dit is 71 jaar in hun macht. Breda en Baronie werden ondertussen nog twee maal Spaans, gedurende 21 jaar.
En niettegenstaande deze lange overheersing, gevolgd door nog 150 jaar achteruitzetting, is in deze streken het katholicisme behouden. Gerard Knuvelder spreekt ergens van goede priesters; zouden we hier niet bij mogen voegen; goede leidinggevende katholieke families?
„Al vroeg in de eerste helft van de 16e eeuw ontdekken we sporen van protestantisme in B. o. Z." zegt Slootmans in zijn werk: Hervorming te B. o. Z. Daartegen namen de markiezen hun maatregelen. Vooral de markiezin-weduwe van Jan III, Jacqueline de Croy, een bizonder godsdienstige vrouw, is bekend gebleven als verdedigster van de belangen van het Katholicisme in het Markiezaat.
Publiek kwamen de Hervormden pas voor de dag na het vertrek van Jan IV naar Spanje (Bergen en Montigny) dus na 1566. Maar dat duurde niet lang, want van 1567-1577 werd het markiezaat rechtstreeks bestuurd door Spanje en dus was de vrije uitoefening van de katholieke godsdienst verzekerd. Wel lag er gedurende die tien jaren een sterke Spaanse bezeting in de stad „die bij de bevolking zeer gehaat was" (Slootmans). Zij pleegden talrijke gruwelen en het is in deze tijd dat Franciscus de Pottere, zoals wij zagen, zich verdienstelijk maakte voor de verdrukte bevolking. In 1577 kreeg de bevelhebber van Antwerpen, dat toen reeds in de macht der Staatsen was, opdracht B. o. Z. te nemen. Hij bestormde het kasteel van Wouw, dat toen als citadel van B. o. Z. beschouwd kon worden en nam het op 4 aug. in. Bergen zelf viel op 9 aug. In verband met de inneming van het kasteel van Wouw heeft de toenmalige drossaard van het Oostkwartier, Jonkheer Arnold van Stembor, nog een rol gespeeld. (Taxandria 1939 - 1 - past. Juten).
De familie van Stembor was, evenals de familie de Pottere, van Bergse afkomst en in dezelfde tijd als de hierboven genoemde drie de Pottere's, leefden er ook drie van Stembor's. Zij bekleedden in het Markiezaat aanzienlijke ambten en komen voor als dijkgraven van Heer-Jansland en drossaards van het Oostkwartier.
Omdat de van Stembors dit hoge ambt van drossaard van een kwartier bezaten, komen bij hen de tijdsomstandigheden beter uit dan bij de de Pottere's. De eerste van de drie was drossaard van 1567-1607, dus

40 jaar. Hij beleefde de invasie van het Staatse leger dus. Te voren was hij kastelein (slotvoogd) van het kasteel van Wouw. Juist voor zijn vertrek naar Spanje had Jan IV hem benoemd tot drossaard en dientengevolge moest hij zijn ambt in Wouw laten varen. Doch men kon hem daar blijkbaar moeilijk missen. Het Spaanse Bestuur vreesde terecht voor een overval en daar de drossaard geregeld in de dorpen van zijn kwartier vertoefde, stelde het een zekere François Mahieu aan om toezicht op het kasteel uit te oefenen. Ofschoon Alva het personeel uitbreidde, liet hij toch weten dat hij liever van Stembor daar zag. Maar deze weigerde, omdat men, zonder zijn voorkennis Mahieu had benoemd en hij „geen stopgat begeert te wezen" en omdat hij in Oudenbosch, waar hij woonde, niet weg kon. Dit was in 1572.

Na de val van den Briel en Dordrecht landden week op week te Fijnaart en Klundert „de vianden, die men noemt Geusen". Zij roeiden met hun sloepen de talrijke watergangen en kreken binnen en plunderden en brandschatten de boerenbevolking. De dorpsbesturen kregen in sept. 1573 opdracht om alle kerkelijke kostbaarheden, ornamenten, kelken, schilderijen enz. naar het Wouwse kasteel te brengen. Ondertussen hielden Spaanse troepen zuiveringstochten en de wreedheden daarbij gepleegd, waren al even erg. Van Stembor bevestigt in een rapport de rampen die onze bevolking in die jaren moesten doormaken.

„In Oudenbosch - zo schrijft hij - en omgeving occuperen dagelijks piraten, rebellen en vagebonden, die de goede ingezetenen van hun goed beroven en verjagen en deze plaatsen vorderen mijn gehele persoon. Dag en nacht ben ik op de been om deze kwaaddoeners op te sporen en te arresteren." Over het feit dat het kasteel van Wouw zo gauw in handen der Staatsen viel, heeft van Stembor zich later nog moeten verantwoorden. Meer dan tien jaar later, in 1588 - hij is dan reeds gevlucht - schrijft hij dat dit lag aan de toenmalige rentmeester Arnout Sander met wie hij eens over deze kwestie hevige ruzie had gehad en waarbij

genoemde rentmeester ernstig gekwetst werd. . . . Nogmaals herhaalt hij dat hij vóór de inneming „zich steeds bevonden had in het gebied van Oudenbosch en Gastel in zijn hoedanigheid van drossaard van deze plaatsen, die als gevolg van die inneming totaal verwoest werden. . . . en dat hij, als gevolg van de treurige toestanden, die daar heersten, genoodzaakt geweest is naar Dordrecht uit te wijken, vanwaar hij steeds gehoopt had terug te keren, maar dat hem, door het lange wachten de hoop ontzinkt en dat hij daarom nu (1588) van de Raad van State een paspoort voor Antwerpen bekomen heeft (sinds 1585 Spaans gebied) waar hij met vrouw en kinderen en enige kleine meubelen ‚naar toe zal gaan. Later is hij naar Oudenbosch teruggekomen.

Na de overgang in 1577 kwam er te B. o. Z. een zogenaamde religievrede tot stand, met nauwkeurige bepalingen voor katholieken en protestanten. Slootmans schrijft in Hervorming te B. o. Z. dat de protestanten zich niet aan deze bepalingen gehouden hebben. Na tal van onlusten werd op 15 aug. 1580 een aanslag gepleegd op het klooster der Franciscanen. Kerk en klooster werden geplunderd en de bewoners uiteengejaagd. Wij zagen reeds hoe deze monniken „voor wie nergens anders plaats was" welkom waren bij families als de Pottere.
In 1580 gebeurde te B. o. Z. hetzelfde wat elders reeds in 1566 had plaatsgehad. Alles wat waarde had, werd door de plunderzieke soldaten en opstandige burgers geroofd enz. Op 8 nov. volgde de rest. Toen vielen alle godsdienstige gebouwen van de stad.
De wettige markies Jan van Wittem heeft in die jaren nog getracht Bergen te heroveren, maar dit mislukte. Op 14 nov. 1582 - na zijn nederlaag - werd hij vervallen verklaard van zijn markiezaat. De Staten sloegen deze bezitting zelf aan en dezelfde dag werd door hen prins Willem van Oranje, tot markies aangesteld.
Spanje heeft nog vijf maal geprobeerd de stad te hernemen, maar alle pogingen mislukten.

Bergen op Zoom, hield zich vroom . . . En stutte de Spaanse scharen . . .
De Oranje's, Willem I, Maurits, Frederik Hendrik en Willem II waren voor de rest van de oorlog, die nog 66 jaar zou duren (uitgenomen tijdens het twaalfjarig bestand) onze heren geworden.
De Staten-Generaal, opperste college in de door haar troepen bezette gebieden, trachtten al die tijd - zoals elders - ook het nieuwverworven markiezaat te protestantiseren.

Wij kunnen nu nog aan de godsdienstige kleur van de dorpen, die er toe behoorden, zien, dat dit mislukt is.
De oorzaken van die mislukking zijn vele. Wij kunnen noemen: goede priesters, zoals deken Arnold Hessels, landdeken van B. o. Z. en pastoor van Gastel, die een halve eeuw lang in onze streken een waar apostolaat heeft uitgeoefend en vele anderen. Enkele gevallen van afval onder de clerus van deze streken zijn overbekend. Zo b.v. de pastoor van Standdaarbuiten, Robertus Gourleyns en de gewezen pastoor van Oudenbosch, abt van Sint-Bernard, Thomas van Thielt, die als predikant te Delft in 1590 overleed. De priesters van die dagen hebben een schier bovenmenselijke taak gehad, maar ook de predikanten hadden het niet gemakkelijk, al hadden zij een sterke steun.
„Door de zeer vijandige houding der bevolking - zegt Rogier - ten aanzien van de Staatse troepen en door de voortdurende dreiging van de Spaanse, werd het verblijf van hervormde predikanten op de dorpen onmogelijk gemaakt en kon van invoering van het protestantisme tijdens de oorlog niets komen."
Zeker heeft de houding van het volk grote steun gehad in de voorbeeldige trouw van diegenen die door hun stand of leidinggevende posities daartoe in staat waren. Niet voor niets legt de schrijver van het geslachtsboek van de familie de Pottere de nadruk op het feit dat al zijn voorvaderen in het katholieke geloof hebben geleefd en zijn gestorven. En hierin zien wij de grootste betekenis van deze adellijke geslachten. Er is echter nog een factor, die wij hier gaarne Rogier nazeggen en dat is de houding der Oranje's, wier persoonlijke invloed in Baronie en Markiezaat duidelijk merkbaar was en als een rem werkte op de protestantisering, zoals de schrijver in zijn groot werk Geschiedenis van het Katholicisme in Noord-Nederland in de 16e en 17e eeuw, uitvoerig bewijst.

— — —

Na deze uitweiding over de tijd, waarin de hier genoemde heren de Pottere geleefd hebben, zullen wij nu de genealogie dezer familie vervolgen.
François de Pottere, vader van de schrijver, leefde van 1564 tot 1639 en is tweemaal gehuwd geweest, n.l.
met Maria Brouwers en Johanna van Steenhuys.
Uit deze huwelijken zijn acht kinderen geboren, allen op Grimhuizen. Uit zijn eerste huwelijk met Maria Brouwers, die een zuster was van

Mr. Christiaan Brouwers, burgemeester van Roosendaal, werden geboren:

1. Elisabeth, geb. in 1611, huwde met Carolus Hechts, drossaard van 's Gravenwezel, Merxem enz.
2. Jacoba, geb. in 1613, huwde met Johan Otgens, schout van Hoeven, over wie hieronder een kleine uitweiding.
3. Ludovicus, geb. in 1618, huwde met Johanna de Groodt, vrouwe van Opdorp. Dit echtpaar vestigde zich te Brussel, waar Ludovicus „chef-raadsheer was van Zijne Katholieke Majesteit in den Souvereinen Raad van Brabant".
4. Barbara, geb. in 1620, overleden in 1625.

Over de familie Otgens is - als over zovele andere families - geschreven in het verdienstelijke Bergen op Zoomse tijdschrift Taxandria, geredigeerd door de familie Juten (jaargang 1897).
Ook deze familie behoorde tot de talrijke ambtenarenfamilies, die in het markiezaat voorkwamen.
In het miden der 17e eeuw woonde een Cornelis Otgens te Oudenbosch en was daar secretaris. Na 1648 heeft hij dit ambt neer moeten leggen, evenals de Gastelse secretaris Pieter Proost, daar er toen „stoffe van de gereformeerde religie" voorhanden was.
Johan Otgens, echtgenoot van Jacoba de Pottere was stadhouder, schout en rentmeester voor den abt van Sint-Bernaerts, die hier ook verscheidene ambten te vergeven had. De zoon van dit echtpaar Otgens-de Pottere bekleedde na de dood van zijn vader eveneens deze ambten.
Er komen ook leden van de familie Otgens voor als heren van Middelharnis en deze tak is van adel.
Vele leden van het West-Brabantse geslacht Otgens zijn in dienst van de Sint-Bernardsabdij geweest; daarvandaar dragen waarschijnlijk verschillende de naam Bernardus. De meesten zijn in Hoeven en Oudenbosch geboren. Een der laatste Oudenbossche Otgens was gehuwd met Anna Melort, die later hertrouwde met Hermanus van den Dries, een bekend burgemeester van Oudenbosch in de vorige eeuw.

Zijn tweede huwelijk sloot François de Pottere met een lid van de voortreffelijke adellijke familie van Steenhuys, n.l. met Johanna, dochter van Jhr. Herman van Steenhuys en Rutgera Das, beiden van oude adel.
Uit dit tweede huwelijk werden geboren:

1. Henricus in 1623;

2. Godefridus in 1624; beide kinderen stierven in hezelfde jaar hunner geboorte.
3. Johannes-Baptista, geb. in 1626, priester en kanunnik, schrijver van het hiervoor genoemde geslachtsboek.
4. Henricus, geb. in 1631, de Gastelse stamhouder.

Henricus huwde ook een Johanna van Steenhuys, dochter van Jonkheer Adolf, secretaris van Hoeven en Johanna Biersteeckers. Dit echtpaar heeft elf kinderen gehad: drie van hen zijn op Grimhuizen, de overige acht in Hoeven geboren, waaruit we mogen afleiden dat deze familie aldaar enige tijd gewoond heeft.
Er is nergens een aanwijzing dat Henricus een bepaalde functie bekleed heeft, noch hier, noch in Hoeven.
Hij - en ook zijn echtgenote - zijn hier op Grimhuizen gestorven en in de familiekelder in de Gastelse kerk begraven.
Het is de moeite waard de indrukwekkende lijst van hun elf kinderen de revue te laten passeren.

1. In 1651 werd Johanna Maria geboren. Zij was lid van de derde orde van de H. Franciscus.
2. In 1653 Lucia Barbara, eveneens lid van de derde Orde en begijn van Turnhout.
3. In 1655 Franciscus; hij werd pater Franciscaan, was lector in de filosofie en de theologie en gardiaan. (vermoedelijk Leuven). Hij stierf op 38 jarige leeftijd op Grimhuizen.
4. In 1657 werd Maria Barbara geboren en is overleden in 1719.
5. In 1659 Jozef-Theodoor; werd eveneens Franciscaan.
6. In 1661 Ludovicus-Augustinus, ook hij werd Franciscaan.
7. In 1664 Anna Adriana.
8. In 1666 Adolf Franciscus; hij overleed op veertienjarige leeftijd te Turnhout „sijnde aldaar in de schole" en werd in de Minderbroederskerk begraven in de kelder van Jhr. Adolf van Steenhuys, zijn grootvader.
9. In 1667 werd Dr. Herman-Godfried geboren; hij huwde met Petronella van Zeverdonck en stierf op 43 jarige leeftijd op Grimhuizen.
10. In 1669 werd Joh. Bapt. Maria geboren; hij werd de stamhouder.
11. En ten slotte werd in 1671 Isabella Cornelia Rutgera geboren, die huwde met Marinus Biersteeckers, dokter in Oudenbosch.

Bij het overzien van dit gezin, valt onmiddellijk op dat er zoveel Franciscaans bloed door stroomt. Wij schreven reeds dat van ouds de liefde

van de familie de Pottere uitging naar de Serafijnse orde; het was de grootvader van deze kinderen, die de broeders op Grimhuizen ontving „hen wachtende met grote devotie, sittende onder de linde". Drie priesters en twee derde-ordelingen in één gezin.
„De Derde Orde van Sint-Franciscus - zo leert ons prof. dr. L. Rogier - was in de 16e en 17e eeuw heel iets anders dan in onze tijd.
De ordelingen woonden in kloosters bij elkaar; zo groot was de expansie in de 16e eeuw b.v. dat er ongeveer 80 kloosters binnen de grenzen van ons tegenwoordig koninkrijk lagen, waarvan maar drie voor mannen en de rest voor vrouwen. Zij hielden zich bezig met verpleging van zieken, bezoeken van armen en hadden functies in tal van sociale werken."
Zoals we uit het bericht over Adolf de Pottere hoorden, had ook de familie van Steenhuys een bepaalde voorkeur voor de Franciscanen. Aan dit alles is misschien niet vreemd dat er b.v. in Gastel, tot zelfs ver in de 18e eeuw, vijf maal per jaar paters Franciscanen de zogenaamde statiën kwamen houden, n.l. het Pasen, Pinksteren, Sint-Laurentius, Alerheiligen en Kerstmis. Een kerkrekening van 1717 b.v. vermeldt bij de uitgaven: Aan de Eerwaarde paters Minderbroeders voor de vijf statiën, als naar gewoonte 12 gulden en 12 stuivers.
Volgens bovenstaande zijn drie van de genoemde elf kinderen gehuwd geweest.
Dr. Herman Godfried huwde met Petronella Maria van Zeverdonck. Tot 1579 was een Jacob van Zeverdonck, de Oude, rentmeester van het Oostkwartier van het Markiezaat en penningmeester van Heer-Jansland. Van 1580-1600 bekleedde Jacob de Jonge dit ambt en later nog een Johan van Zeverdonck. Een aantekening vermeldt: „Deze aanzienlijke familie was geparenteerd met de van Diepenbeeks en de van Mechelen's."
Isabella Cornelia Rutgeria huwde met M. Biersteeckers uit Oudenbosch. Met de derde, die in het huwelijk trad, Johan-Baptista Maria, gehuwd met Maria Cath. Otgens, komt het laatste geslacht van de Gastelse de Pottere's aan de orde. Hij overleefde al zijn broers en zusters en stierf hier in 1752 op 83 jarige leeftijd.
Waren de dagen waarin de oudere hier behandelde de Pottere's leefden vol krijgsrumoer en oorlogsgeweld, vol rampen en ellende, armoede en gebrek, de tijd waarin Henricus en de volgende geslachten leefden, d.i. in de tweede helft der 17e en in de 18e eeuw, was voor de katholieke families van Nederland in het algemeen en die van Brabant in het bizonder, niet minder hard, al was het dan vrede. Meermalen is in dit

Jaarboek deze periode door deskundigen belicht. Kerken, pastoriën en kerkelijke goederen waren aangeslagen, aan verpondingen en beden moesten schrikbarende sommen worden opgebracht; alle ambtenaren, van hoog tot laag, moesten de hervormde godsdienstn belijden; een bepaling, waarin juist de hierbovengenoemde families op harde wijze getroffen werden.
Voor Gastel kon alleen het penningmeestersambt van Heer-Jansland door een katholiek bekleed worden; voor de ambten van dijkgraaf, secretaris, drossaard, schout en vele andere, kwamen zij niet in aanmerking, terwijl juist hun voorvaderen deze ambten bekleed hadden. Sommigen van hen - hun aantal is niet gering - vestigden zich in België, waar trouwens hun kinderen toch naar toe moesten om katholiek onderwijs te kunnen genieten.
Wij hebben de indruk dat de achtergeblevenen hier leefden als grondbezitters en renteniers. Het kapitaal, door de voorvaderen vergaard, zonk echter zienderogen en daardoor daalden deze oud-adellijke geslachten in rang en stand en verburgelijkten ze totaal.
Dit kunnen we constateren bij de laatste de Pottere van Grimhuizen, Johan-Baptist. Hij is volop een Gastelse figuur; zowel in de archieven van gemeente-, polder en kerk komen we zijn naam herhaaldelijk tegen; men kan deze naam nu nog jaarlijks horen afroepen van de preekstoel, daar hij nog altijd zijn jaargetijde krijgt.
Dit betekent echter niet dat hij daarvoor een kolossale som aan de toenmalige beheerders der kerk geschonken heeft.
Wij vinden n.l. de volgende aantekening:
„Gregorius Doorlaaghe, pastoor van Gastel, heeft ontvangen van den heer Johan-Baptiste Maria de Pottere in het jaar 1745 een kelk, waarvan de kuip van zilver en de voet van verguld koper is, met pateen en lepeltje, beide zilver verguld, ter waarde van 32 hollandse guldens; mitsgaders een zilveren hostiedoos, ter waarde van drie gulden, een wit kasuifel, twee alben met een missaal en enig ander kerkgewaad, uitmakende de som van 50 gulden, om „daar uit te zonderen (= daarvoor te doen) een jaargetijde en vermits nooit bepaald is voor wie dit jaargetijde moest gehouden worden, zo is met Mej. de Weduwe de Pottere, zijne huisvrouw overeengekomen, dat dit voor een eeuwigdurend jaargetijde zal zijn voor genoemde heer de Pottere en dat deszelfs ziele zal gerecommandeerd worden in het Zondagsgebed."
Deze laatste de Pottere, die op Grimhuizen gewoond heeft, kan voor zijn naam nog wel jonkheer zetten, maar zijn generatie is toch al erg ver-

burgerlijkt. In deze tijd woonde er op het Gastelse Hof, op de Markt, een familie Proost die de de Pottere's overvleugeld had, zowel wat rijkdom als adellijk karakter betrof. Het verschil tussen deze twee adellijke families komt vooral uit in de huwelijken van beider dochters, die omtrent het midden der 18e eeuw gesloten worden. Huwen de jonkvrouwen Proost met een van Cannard d'Hamale, met een baron van Wassenaar-Warmond, en met een franse graaf Guignot de Saint-Quentin et du Doignon en met een Roest van Alkemade, de dames de Pottere vergenoegen zich met de schilder Johan Ratte en de landbouwer Dielus Zeegers.

Genoemde Joh. Bapt. Maria de Pottere had n.l. vijf dochters:

1. In 1716 was Johanna Maria geboren;
2. In 1717 Henrica Lucia, die in hetzelfde jaar stierf;
3. In 1718 Maria Antonia Josepha, die de laatste van haar geslacht zou worden.
4. In 1719 Anna Barbara;
5. In 1722 Francisca Anna.

Drie van deze dochters zijn gehuwd geweest; de oudste met Johan George Ratte in 1753. Deze was geboren in Drosten, gelegen in het land van Keulen, was schepene van Oud-Gastel en beoefende het eerzame ambacht van verver. In de kerkrekeningen komt hij als zodanig herhaaldelijk voor .

Ook zijn zoon, Joh. Baptist Ratte beoefende hier dat zelfde beroep. Deze laatste huwde met Clara Sophia Haamakers uit Bergen op Zoom in 1784 en uit dit huwelijk werden elf kinderen geboren, van wie de oudste Willem George Ratte (overleden in 1864) gehuwd was met Maria van Steen en vader van Philomena en Maria Ratte, die wij rond 1925 nog gekend hebben en van wie nu nog afstammelingen leven, onder de naam van Aalst, met wie Maria gehuwd was.

Anna Barbara de Pottere huwde met Alardus Brouwers, dokter in Oudenbosch en Francisca Anna met Dielus Zeegers in 1755.

Een dochter van deze Dielus Zeegrs huwde met Pieter Bruynincks uit Scherpenheuvel. Hun zoon Pieter Bruynincks de Jonge was hier meester timmerman en molenmaker, schepene en een bekende figuur in de Franse tijd. Zijn zoon heet Jacobus Bruynincks. Van zijn jongste dochter (hij had twaalf kinderen) Elisabeth, heeft ondergetekende, toen zij als 80 jarige in Sint-Catharina te B. o. Z. verbleef, het bovengenoemde geslachtsboek van de familie de Pottere te leen gehad.

Maria Antonia Josepha de Pottere tenslotte bleef ongehuwd en over-

leefde al haar zusters. Zij stierf hier in Gastel in een klein huisje in 1804 en met haar verdween hier ook de naam de Pottere.
Wat het slotje van Grimhuizen betreft, dit kwam na de dood van Joh-Bapt. Maria in 1752 aan Pieter Andries van Mattumburg, bekend als rentmeester van den huize van B. o. Z.
Na van Mattumburg werd George Hendrik van Rivecourt eigenaar en na hem Willem Plevier, wiens dochter Anna Antoinetta huwde met Louis de Salengre, kapitein van de Hollandse dragonders; deze was protestant en woonde in de Franse Tijd nog op Grimhuizen.
Rond 1830 moet hij het slotje voor afbraak verkocht hebben.
Op het wapen van de familie de Pottere ziet men een blauw veld, waardoor een gouden balk, waarop drie rode rozen staan.
Op het veld staat boven en onder iedere roos een vis (snoek) en er bovenop een helm. Boven de helm een geblinddoekte moor, die een sjerp draagt, ook met drie rode rozen.
De wapenspreuk was: Super omnia Deum Ama, d.i. Bemin God bovenal.
Behalve de Gastelse de Pottere's hebben er ook nog verschillende andere geslachten geleefd, die dezelfde naam droegen.
Er is o.m. een Belgische familie de Pottere, een Zeeuwse en een Bossche.
Bij de Zeeuwse tak vindt men veel militairen in Staatse dienst; in 1587 b.v. ging een zekere Hendrik de Pottere, kapitein van een vendel Schotten, naar Schouwen. Hij huwde daar met Agatha Wissekerke, dochter van een schatrijk echtpaar. Zij bewoonden het huis, genaamd „de Pottere", onder Noord-Gouwe. Beiden liggen begraven onder een prachtige marmeren tombe in de Sint-Lievenskerk te Zierikzee.
Een der Bossche Pottere's was gehuwd met Godefridus van Lanschot, een voorvader van de bekende burgemeester van den Bosch in het eerste kwart van deze eeuw, die ook de geslachtslijst van deze tak heeft samengesteld.
Al heel vroeg in de 16e eeuw ontmoeten we protestante Pottere's n.l. Jacob, rentmeester van B. o. Z. Nog verscheidene geslachten van deze worden door Jhr. Beelaarts van Blokland, die de protestante geslachtslijst samenstelde, genoemd.
Volgens Juten zijn deze geslachten allen van dezelfde oorsprong; hun wapens wijken iets af van het onze.
Verdwenen zijn deze geslachten allemaal.
Hun namen en het karakteristieke van hun levens zijn weg. Niettegenstaande het weinige dat van hen bekend is, menen wij te kunnen concluderen dat de geslachten, die hier ter sprake zijn gekomen, allen be-

hoorden tot de kleine adel of tot de aanzienlijke families dezer streek, welker karakter allengs verschrompeld is door de veranderde maatschappelijke toestanden; de meeste van hen behoorden tot een klasse van de maatschappij, die, behalve grondbezitters, dus kleine heren, ook belangrijke functies uitoefenden in het bestuur van het markiezaat van B. o. Z. en van de abdij van Sint-Bernards, betrekkingen die tijdens en na de Franse Tijd totaal verdwenen zijn en waarvan wij alleen de naam nog kennen; zij allen waren, de een meer, de ander minder, kinderen en vaak slachtoffers van de tijd, waarin zij leefden.
Maar vooral was onze bedoeling aan te tonen het opvallende feit, dat deze families in de periode van de hervorming en daarna van geslacht tot geslacht trouw gebleven zijn aan het katholieke geloof, waarvoor zij zo menig offer hebben moeten brengen, zelfs hun ambten hebben moeten opgeven en dit liever deden, dan hun geloof prijs geven, zoals zovele andere Nederlandse families gedaan hebben. Historici kunnen hieruit misschien meer conclusies trekken, dan wij vermoeden.
Omwille van deze conclusies is het goed en nuttig dat wij kennis maken en dankbaar gedenken diegenen, die ons in de strijd om het behoud van het voorvaderlijk geloof zijn voorgegaan en in ons eigen heem geleefd hebben, opdat wij ons aan hun voorbeeldige trouw kunnen spiegelen.

Oud-Gastel. BR. THEOPHILE NIJMAN.

De wapens zijn getekend door de heer F. Akkermans, Oud-Gastel.

[1] In een der jaargangen van Taxandria, 1897, heeft W. J. F. Juten een stamboom van de familie de Pottere gepubliceerd, terwijl Jhr. Mr. Beelaarts van Blokland een aanvulling gaf over de protestantse tak van deze familie.